

Вільчик Т. Б.

*професор, кафедра цивільної юстиції та адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор
юридичних наук*

ВПЛИВ АДВОКАТСЬКИХ КОРПОРАЦІЙ НА СУСПІЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВИ

Адвокатура завжди була одним із найважливіших показників розвитку суспільства. Формування та розвиток сучасної держави, чи на основі абсолютистської монархії, як це було у Франції, чи на основі прогресивних ідей, без обтяження аристократично-монархічним минулим, як це було у США, відбувалося при визначальній участі та впливові адвокатів. Саме адвокатами були більшість лідерів Французької революції, авторів американської конституції, депутатів парламентів інших європейських країн, що приймаючи нові демократичні конституції, перетворювалися на сучасні демократичні держави [1].

Можна констатувати, що діяльність присяжних повірених з кінця 70-х років. XIX ст. та їхня громадська репутація були в основному пов'язані з участю в політичних процесах, багато з яких мали великий суспільний резонанс. Уряд намагався зменшити вплив адвокатів на перебіг цих процесів. Введеними контрреформами з 1874 р. було встановлено заборону на створення органів станового самоврядування – рад присяжних повірених у тих судових округах, де ради були створено (на той період ради діяли лише у Санкт-Петербурзі, Москві та Харкові) [2].

Колективні дії адвокатів відіграють істотну роль у впровадженні принципів верховенства права. В роботі Дугласа Норта, Джона Уолліса і Баррі Вайнгаста (North, D. C.) висувається ідея про те, що правляча еліта в будь-якому суспільстві стикається з необхідністю контролю над засобами застосування насильства [3]. В силу специфіки виконуваних ними професійних функцій адвокати і на цей час також на щоденній основі за конкретними справами протистоять (найчастіше поодинці) державній машині кримінального переслідування і повинні вирішувати проблеми забезпечення верховенства права та обмеження неправомірного застосування насильства з боку правоохоронних органів.

Можливості адвокатських корпорацій в тій чи іншій країні здійснювати вплив на суспільні процеси безпосередньо пов'язані з рівнем розвитку самого професійного співтовариства, наявністю в країні сильних адвокатських асоціацій, рівнем їх незалежності від правоохоронців і влади, наявністю попиту на послуги адвокатів з боку населення і бізнесу. Вплив адвокатських корпорацій на думку соціологів (Э. Фрейдсон) безсумнівно пов'язаний зі ступенем їх професіоналізації, вираженою в їх автономії, компетенції, етиці, розвитку професійної комунікації. Крім того, формальний етичний кодекс

мають багато професій, але відносно мало тих, у кого є реальні механізми відстеження випадків порушень і застосування санкцій [4].

Як показують багато досліджень, адвокати зважаючи на значимість займаного ними соціального стану та наявності у них професійних компетенцій, пов'язаних з питаннями правозастосування, часто виступають ключовими акторами соціальних реформ. Наприклад, реформи державного управління в Ізраїлі [5], правові реформи в Китаї [6], регулярні політичні ініціативи в США [7].

Показовим є приклад Тунісу. Національна адвокатська асоціація (Tunisian Bar Association, далі -ТВА) не брала активної участі в революції 2010 року. Однак завдяки широкому залученню самих адвокатів до революції вона набула значної політичної ваги, оскільки в очах населення ТВА була органом, який представляв інтереси борців проти диктатури. Сама себе асоціація почала позиціонувати себе як «сторож [громадянських прав і свобод], який пов'язаний із державою» і як третейський суддя під час вирішення політичних конфліктів. З цього випливає, що роль юридичних асоціацій полягає не лише у здійсненні соціальних змін, а й у закріпленні їх результатів [11].

Ефективність колективних дій адвокатів у конкретній країні залежить від «інституціональної потужності відповідної юридичної асоціації» (Doner and Schneider [8]), а також від позиції професійної еліти, що її очолює. Адвокатські спільноти, особливо в країнах, що розвиваються, часто стоять перед непростим вибором між ототожненням себе з політичною елітою країни і необхідністю реагувати на запит з боку рядових членів професії, які регулярно стикаються з порушеннями закону з боку представників влади. В авторитарних державах адвокати можуть представляти і захищати інтереси владної еліти і в цьому відношенні бути продовженням правоохоронної системи (Gerber and Mendelson) [9]. Однак, у більшості випадків адвокати, навпаки, виступають на стороні опозиції [10, с. 50]. Позиція адвокатської спільноти може бути і підкреслено аполітичною, але навіть в цьому випадку вона через свою професійну діяльність здатна робити істотний вплив на суспільство (наприклад, через допомогу мало захищеним верствам населення) [11].

Цікаво, що адвокатура може процвітати і в умовах авторитаризму, але через встановлення сприятливої структури правових можливостей. На прикладі Гонконгу Tam W. доводить, що для цього достатньо існування судової системи, основаної на законі, автономності адвокатської професії та належно фінансованої державою системи правової допомоги [12]. Найважливішим фактором, що впливає на успішність колективної діяльності професійних спільнот адвокатів, є здатність привернути увагу ЗМІ до існуючих проблеми та ввести дії асоціації до публічного порядку денного. Це дозволяє повідомляти про вчинені дії всьому суспільству і розширювати сферу підтримки серед громадянських активістів [11].

Інститут адвокатури – структурний елемент суспільно-політичної системи держави, від функціонування якого багато залежить у покращенні якості функціонування цієї системи. В Україні адвокати не завжди в повній мірі можуть брати участь у процесі обговорення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Як відзначив свого часу президент Асоціації правників України Денис Бугай, «Адвокатура як організація могла б впливати на державу, особливо на законодавчий процес. На жаль, сьогодні адвокатура як інститут неефективна» [13].

Рада адвокатів України неодноразово зверталася до міжнародних організацій з Резолюцією з приводу неприйнятного процесу розробки та опрацювання змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» без консультацій з Національною асоціацією адвокатів України (НААУ), а також висловлювалася щодо неможливості направлення на розгляд до Верховної Ради України проектів законів щодо внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», розроблених та опрацьованих у закритий спосіб [14]. Так, у процесі підготовки законопроекту за № 9055 у 2019 році позицію понад 44 тисяч адвокатів України, яких представляла НААУ на той час, влада повністю проігнорувала. НААУ взагалі була позбавлена представництва в Раді з питань судової реформи від початку її створення. Навіть при оновленні цієї Ради Указом президента № 44/2018 у 2018 році, до її складу знову не потрапив жоден представник НААУ [15]. На цей час у Комісії з питань правової реформи при Президенті України наявна зовсім незначна кількість практикуючих адвокатів [16].

Разом з тим, як зазначив Спеціальний доповідач у своєму повідомленні щодо незалежності суддів та адвокатів, адресованому Президенту України, «законодавство про адвокатуру повинні розробляти безпосередньо представники адвокатури. «Якщо адвокатське самоврядування встановлено законом, з ним необхідно консультиватися на всіх етапах законодавчого процесу» [17, с.6-7].

У цьому контексті доцільно звернутися до досвіду розвинутих правових систем. У Великій Британії Рада адвокатів надає уряду та парламентарям «доступ до досвіду та експертних знань адвокатури з широкого кола питань, пов'язаних із правом і правосуддям, щоб допомогти в процесі формування політики». Завдяки своїй здатності висувати аргументи та оволодівати деталями, адвокати зберігають вплив на уряд, навіть якщо він дещо зменшений [18]. Органами управління Федеральної палати адвокатів Німеччини є Загальні збори її членів та Президія Палати, які беруть участь у законодавчому процесі шляхом внесення пропозицій та рекомендацій до парламенту та займаються наданням консультацій з цього приводу.

Підвищення авторитету адвокатури, визначення її ролі у забезпеченні верховенства права зараз перебуває у прямій залежності від рівня захисту прав та законних інтересів людини як частини суспільства, на відміну від того часу, коли вважалося, що правосуддя у суспільстві забезпечується

лише державними установами, такими як суд, прокуратура, міліція та виконавча влада. У зв'язку з тим, що представники адвокатської професії визнані учасниками процесу «творення правосуддя», без якого неможливе його сучасне розуміння [19], на адвокатуру покладається здійснення публічної, властивої державному устрою функції, реалізація певних владних повноважень, спрямованих на служіння суспільному інтересу. Разом із тим, вплив адвокатури як на учасників процесу, так і на суспільство загалом не може бути ґрунтуватися на примусі. Ось чому владні повноваження адвокатури, що розглядаються як здатність спрямовувати вчинки інших людей, у тому числі професіоналів, задіяних у процесі відправлення правосуддя та здійснення кримінального переслідування, доцільно визначати як особливу владу – владу авторитету. Адвокатурі слід законодавчо надати можливість конструктивно впливати на зміни, що відбуваються у суспільстві, проектувати їх на потреби громадян, в тому числі, шляхом активної участі в законотворчому процесі.

Список використаної літератури:

1. Андрусак Т. Г. Адвокати та їх роль у розвитку правової думки. У зб.: Адвокатура України: історія та сучасність. Матеріали Всеукр. Круглого столу. Київ-Тернополь. 2014. с. 17. <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/novosti/2016-05-17.materialy.krugliy.stil.lviv.pdf>
2. Данилевская И. Л. О роли адвокатского самоуправления в развитии отечественного конституализма (1864–1917 гг.). *Евразийская адвокатура*. № 6 (37). 2018. С. 23-27.
3. North D. C., Wallis J. J., Webb S. B. and Weingast B. R. (eds.). (2013). In the Shadow of Violence: Politics, Economics, and the Problems of Development. Cambridge, Cambridge University Press. Available at: <https://library.wur.nl/WebQuery/titel/2096154>
4. Freidson E. Professional Powers: A Study of the Institutionalization of Formal Knowledge. Chicago, Chicago University Press. 1988. Available at: <https://cutt.ly/YgIJOJT>
5. Hajjar L. Cause Lawyering in Transnational Perspective: National Conflict and Human Rights in Israel/Palestine. *Law and Society Review*, vol. 31, no. 3, 1997. pp. 473–504. Available at: <https://cutt.ly/EgIC1aX>
6. Michelson E. Lawyers, Political Embeddedness, and Institutional Continuity in China's Transition from Socialism. *American Journal of Sociology*, vol. 113, no. 2, 2007. pp. 352–414. Available at: <https://cutt.ly/PgIC91q>
7. Boukalas C. Politics as Legal Action/Lawyers as Political Actors. Towards a Reconceptualisation of Cause Lawyering. *Social and Legal Studies*, vol. 22, no. 3, 2013. pp. 395–420. Available at: <http://dx.doi.org/10.1177/0964663912471552>
8. Doner R. and Schneider B. R. (2000). Business Associations and Economic Development: Why Some Associations Contribute More Than Others. *Business and Politics*, vol. 2, no. 3, pp. 261–288.

9. Gerber T. P. and Mendelson S. E. (2008). Public Experiences of Police Violence and Corruption in Contemporary Russia: A Case of Predatory Policing? *Law and Society Review*, vol. 42, no. 1, pp. 1–44. Available at: <http://doi.org/10.1111/j.1540-5893.2008.00333.x>

10. Hajjar L. Cause Lawyering in Transnational Perspective: National Conflict and Human Rights in Israel/Palestine. *Law and Society Review*, vol. 31, no. 3, 1997. pp. 473–504. <https://cutt.ly/EgIC1aX>

11. Яковлев А. А., Казун А. П., Ситкевич Д. А., Профессиональные организации как драйверы социальных изменений в развивающихся странах / Журнал конституциональных исследований. № 3. 2016. с. 47-71.

12. Tam, W. (2010). Political Transition and the Rise of Cause Lawyering: The Case of Hong Kong. *Law & Social Inquiry*, 35(3), 663-687. doi:10.1111/j.1747-4469.2010.01199.x

13. Адвокатура могла бы влиять на государство и законодательный процесс, но нужен новый закон. URL: <https://censor.net/ru/n3101742>

14. Рішення № 223 Про затвердження Резолюції з приводу неприйнятного процесу розробки та опрацювання змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» без участі та погодження його змісту з єдиною професійною організацією адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-10-14-r-shennya-rau-223_59f06c914ceba.pdf

15. Адвокати без права на захист. Проект закону № 9055 загрожує знищенням інституційних гарантій незалежності адвокатури. URL: https://zn.ua/ukr/internal/advokatura-bez-prava-na-zahist-292206_.html

16. Положення про Комісію з питань правової реформи, затв. Указом Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>

17. Mandate of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers. 28 January 2019. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=24313>

18. Neil Rose. How much influence do lawyers have on the legislative process? URL: <https://www.theguardian.com/law/2011/jun/14/lawyers-influence-on-legislative-process>

19. Постанова колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 30.05.2018р. по справі № 466/1367/16-а <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74407460>